

Tanulmány

CSEKE PÉTER

A honvisszafoglaló

FELJEGYZÉSEK SZABÓ GYULA 75. SZÜLETÉSNAPIJÁN

Amióta közös szülőföldünkön örökre megtért az anyaföldre, az idő múlását is másként érzékelem.

Utóéletének 30. napján emlékeztünk írói pályájának „akadályfutásairól” Kolozsvár belvárosi unitárius templomában; a 256. napon avattuk fel kopjafáját, háromnegyed századosra kerekedett születésnapja és az idő mélyében fekvő felmenői közelében; ugyanezen a napon vehettük kézbe azt a kötetet, amelyik – *Szívszakadásig* címmel – a gyász döbbenetében fogant írásokat gyűjtötte egybe. Idő és kuratóriumi döntés kérdése: utóéletének hányadik napján válik a megtisztelő Magyar Örökség Díj posztumusz kitüntettjévé az életműve.

A Várhegy alatti völgyben fekvő szülőfalu temetőjében emelt kopjafa nemcsak arról beszél – erről szoltam magam is a viharos/árvizes nyarat követő verőfényes őszben a kopjafa-állítók népes seregéhez –, hogy 27 131 napi földi léte után két évszám közé fektette Szabó Gyulát a halál. Feledhetjük-e, hogy ugyanerről a helyről öt esztendővel ezelőtt még ekképpen szólt hozzánk történelmünk milleniumi számbavétele alkalmából: „A magyarság sorsa ma is a legkeményebb küzdés és harc a létért mindenfelé, Székesfehérvártól Gyulafehérvárig, s Ungvártól »Nándorfehérvárig« és Érsekújvárig. Legközelebb pedig idáig, a mi Várhegyünkig. Ezekből a »várakból« ma már csak az egyetlen Székesfehérvár van »Pannóniában«, de mindegyiküket »egybekapcsolja« az a történelem, amit a *Szózat* egyetlen szakaszával fel tudunk mondani: »Ez a föld, melyen annyszor / Apáid vére folyt; / Ez, melyhez minden szent nevet / Egy ezredév csatolt.« A várak képei és nevei között ma már akkora a szakadék, hogy a »felvonó hidak« is fel vannak húzva végképp a sáncok fölé, s létküzdelmünkben ma már az a kopja is csupán jelkép, amely a régi eleink kezében valóságos fegyver volt előbb, s utána a harci halál temetkezési sírjele. Így hát most, amikor kopjafát állítunk, az is valójában csak aszerint »fegyver«, hogy a pillanatnyi ünnepi alkalom légkörén túl mit látunk a fában: azt-e, hogy küzdünk a létünkért, vagy azt, hogy temetjük a létünket? »Temetni jövünk-e, vagy támasztani« a kopjafával?» (*Almás magyar millennium*. Magyar Napló, 2000. szeptember)

Támasztani gyülekeztünk szeptember 3-án, nem kétséges, az unitárius templom hívó szavára, majd istentisztelet után „a harci halál” sírjéhez. Szabó Gyula kopjafája ugyanis – látóhegyi és istenhegyi társaihoz hasonlóan – elsősorban annak a beszédjele, hogy a szülőfalu népe kezdi végre a magáénak tudni – a manapság gyakorta használatos kifejezés: a *restitutio in integrum* jegyében – az író szellemi honfoglalását. Ráébredt arra:

ahogy igényt tart rá, akként van része a világból. Létérdeke, hogy Homoródalmást az igazmondás pireneusi magaslataként becsüljék a Kárpát-medencében. Ezt a felismerést tették messze hallatszóbbá a helyi és a megyei önkormányzat vezetői egyaránt, akik máris sokat tettek az „örökségfogadás” intézményi feltételeinek a megteremtéséért.

Jó tudni: a szülőföld növekvő önbecsülésének jeleit maga az író is tapasztalhatta 2004. június 26-án, amikor az életművét megtisztelő önkormányzati díj átadásának ünnepén úgy szólaltak meg az almási harangok – rendhagyó módon: ugyancsak egy szombati napon –, hogy az úrasztala mellől elmondhassa: „Életem utolsó idejének valóságos »koronája« az, hogy az én megtiszteltetésem ürügyén *megéltünk* egy ilyen szép *almási ügyet*, hogy egy-két órára Homoródalmás lett Hargita megye »közepe«, és itt találkozással egymással, tarthatunk egy kis *szülőföldünnepet*... [...] Nem minden megindultság nélkül vallom meg: jó érzés, hogy az embert épp a szülőházajabeliek becsülik meg leginkább, akiket ő mindenekfelett becsül, és élete fő szerencséjének és kincsének tartja, hogy közöttük született és hozzájuk tartozik. [...] Ha a lokálpatriotizmus most még egyet lendítene a »megyei« vallomásomon, azt a gondolatot is hozzá tudnám tenni, hogy ha a Kárpát-medence magyarok lakta helyei megduzzadnának jóféle lokálpatriotizmusokkal, lehet, egészen földi közelségbe kerülne még az a bizonyos *Haza a magasban is...*” (*Őszi számvetés. Székelyföld, 2004. december, 159–166.*) Ezt a „jóféle lokálpatriotizmust” hivatott szolgálni – tudtuk meg a kopjafaavatás után – az önkormányzati támogatással hamarosan „intézményesülő” Szabó Gyula Emlékház, illetve a kistérségi meg a budapesti Szabó Gyula Alapítvány. Az előbbi a két Homoródméte gazdasági és szellemi otthonteremtését hivatott „talpra állítani” – a magyarországi testvérközségek (Géberjén, Kőrösszakál, Tokod stb.) segítségével; az utóbbi pedig – amelyet a Magyarországon élő almásiak kezdeményeztek – az író életművének az újrakiadását, össznemzeti megismertetését tervezi. Jó volt látni, hogy a tizenötödik almási falunapokon testületileg képviseltették magukat a testvérközségek is.”

Életről és nem halálról beszéltünk tehát. Mert betűk és számok lekophatnak, idővel a kopjafa is elkorhadhat, ha nem működik az a szellem, amely őt 27 131 napon át életben tartotta. Ez a szellem pedig Homoródmáson szegődött útítársul Szabó Gyula mellé, hogy három emberöltő alatt átélhessen négy évszázadot, megélhessen három hosszú kisebbségi korszakot s egy rövid „pütkösi királyságot”, irodalmi vesszőfuttatásainak szenvedéstörténeteiben pedig túlélhessen öt szívinfarktust. Egy napi eltéréssel kereken tizenöt évvel élte túl Ceaușescut, első infarktuszának (1980) „szerzőjét”, de nem maradt adósa a történelemhamisító Lăncrănjannak sem, aki a Ceaușescu biztatására gerjesztett/terjesztett „gyűlöletszavával” (*Un cuvânt despre Transilvania*) 1982-ben negyediknek állt be az „infarktusz-szerzők” sorába. A Várhegy alatti „védőszellemnek” meg a történelmünk minden napjainak újraélése közben szerzett történelemfilozófiai „immunanyagának” köszönhette Szabó Gyula, hogy minden egyes infarktusa után újabb *életráadást* kapott. Hogy a *Gondos atyafiság* évtizede utáni „hét szűk esztendőben” kialakított *ars historicája* jegyében felvázolt nagyszabású esszéregény-ciklusának, *A sátán labdáinak* soron következő kötetét megírhatta. Mondhatni a sorjázó szívrohamok éves szüneteiben vívta a maga jelenkori „várküzdelmét”. „Ha eleink a maguk »végpusztulásában« Bethlen Miklós szavával »a sátán labdáinak« érezték magukat, akikkel külső hatalmak erői és belső meghasonlások indulatai »játsoztak«, miközben mégis »megmaradtak«, életerejükkel »túléltek« a vesze-

delmeket, azokból a »történt dolgokból« magam is tudtam erőt meríteni” – írja a „szív-rohamok történetét” felelevenítő 1998-as számvetésében. „A kényszerű körülmények közé szorított lét kialakította védekezésül a különös »életfilozófiáját« és különös »jelbeszédét«. A szemlélet sarkalatos pontja az volt, hogy a halálnál a bajok-csapások »megérése« is jobb volt, mert ha élet nincs, akkor semmi nincs, míg ha él az ember, a bajok-csapások sokkoló hatását is tudja »hál’istenes viszonyulással« mérsékelni. Ezen az »alapon« állva a másik sarkalatos pont a »kiállás« az életért...”

A „harmadik életráadás”-ra eszmélve ezt írta fel magának a kórházi noteszlapra: „Meg lehet szokni azt is, hogy az ember nem hal meg, de azt az egészség-életelvet, hogy »Nem gondolkozom, tehát vagyok«, képtelenség megszokni.” Annyira ez azt életelvet követte, hogy amikor kézbe vette Lăncrănjan hírheft „könyvét”, addig nem ment le jól étel a torkán, amíg a maga választát nem postázta *A Hétnak*. Aligha hihette, hogy ez akkoriban napvilágot láthat, csak abban reménykedhetett: így legalább megmenekül egy újabb infarktustól. Nem ez történt. Ha az előző év számvetése azzal a feljegyzéssel ért véget, hogy a lábadozó kiesés ellenére 252-szer mehetett ki életmegtörszabító mindennapjainak kertjébe, a „Lăncrănjan-infarktus” után már csak 207-szer volt alkalma erre. Ebből is látható, hogy mennyire szigorú életrendet dolgozott ki magának, hogy tízkötetesre tervezett vállalkozását tető alá hozhassa. Ez ugyan csak felerészben sikerült, de legalább érezhette, hogy amíg íróasztala mellől kimehet az „almási hegyekre” emlékeztető kolozsvári Kányafő oldalába, addig nincs elveszve minden.

A Trianon utáni hivatalos román állampolitika igyekezett meghamisítani vagy elhallgatni az erdélyi magyar múltat. Szabó Gyula ezt a múltat kezdte „beszéltetni” napi rendszerességgel és mindennapi érzékletességgel a nyolcvanas évek elején, illetve az otthoni intellemtnek megfelelően – az igazmondás pireneusi törvényének szellemében – „szívszakadásig” szembeszállt azokkal, akik „pénzért meghamisítják a történelmet”. Egyetemi hallgató korában írt „csángó-riportjaival” váltotta ki az atyai intelmet, moldvai csángó-élményei indították el az íróvá válás útján. Képzettsége szerint akár folklorkutató is lehetett volna, ha élete első évtizedében nem szerez olyan élményeket – a vasgárdoid időben román nyelven végezte az elemi iskola első három osztályát –, amelyek érzékennyé tették a „csángó-sors”, tágabb értelemben pedig az elnemzetietlenítő román politika iránt. (Mestere a prózáírásban, Móricz Zsigmond is népköltészeti gyűjtőként kezdte...) Annyira idegrendszerében hordozta annak a gyermekkori három esztendőnek a sérüléseit, hogy amikor Lăncrănjan uszító röpiratának lapjain vizontlatta a fajgyűlölet reinkarnációját, nem tudott kitérni az „elmagyarosított” homoródméntiek „visszarománosításának” újraélése elől. A háromezer lakost számláló székely faluban – válaszolta a hírheft történelemhamisítónak – egy Gheorghe Todoran nevű pap hol azt csinálta, hogy tejet osztatott ki nagyszünetben azoknak az iskolatársainak, akiknek a szülei „akár anyatejükről is elfelejtkezve, átváltak románoknak, hol azt, hogy azokat a szülőket büntettette a csendőrrel-jegyzővel, akik nem álltak át, s ezért portájukról a ganélé akkor is kifolyt az utcára, ha az udvaruk a portától az utcáig hágós volt...” (*Borús múltnak borús jövőndője*. In: *Kényszerpályák*. Albert Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2004. 67.) Ha nem kerül Szabó Gyula kezébe Lăncrănjan „provokációja”, az akkori „világ állásának” megfelelően talán még évtizedekig hallgat arról, ami számára egyik történelmi alapélménye volt: a „visszarománosítás” lát-

ványos jeleként a harmincas években „térítési munkával” emelt „Todoran-templom” építésének és lerombolásának históriája.

Monográfusok dolga lesz felidézni, hogy az életért kiálló, életért kiáltó, sorscsapásokat megélő, napi gondokkal és „történelmi veszedelmekkel” küszködő Szabó Gyula – alkotó munkára alkalmas és alkalmatlan életidejének huszonvalahány ezret számláló minden napjaiban – mit teremtett abból az életfilozófiából, amit szülőföldjén örökségül kapott. „Abban nőttünk fel – írja a *Gólya szállt a csűrre* szülőföld-vallomásainak lapjain –, hogy az élet azonos a munkával, a teremtéssel...” Gimnazista, egyetemista és fiatal író korában is, amikor otthon volt, kapával-kaszával, villával-gereblyével ment a mezőre. Mert „egyszerűen szégyen lett volna otthon ülni”. „Annyira belénk volt oltva, még harctéri tábori lapokkal is, hogy a jövő évi kenyérről, puliszkáról, tejről, ingról és nadrágról van szó.” Édesapja büszke volt arra, hogy író fiának mind a havasi kaszálón, mind a dőltes gabonában „jól állt a kezében a kasza”. „Azt hiszem, tartotta annyira, mint irodalmi babérok aratását, jobban mondva: a kettőt együtt tudta igazán értékelni.” Ezért tudott az írói pályája „megfutásához” már a kezdet kezdetén „okos tanácsokat” adni fia számára. A korabeli irodalompolitikusokénál érvényesebbeket. Ennek az örökségnek köszönhette Szabó Gyula, hogy bámulatos önuralmával, már fiatalon is a sokat megélt idősebb rendűek bölcsességével mindent méltósággal tudott elviselni, csak az igazságtalanságokat nem. Elsősorban a történelmieket. Az értelmes munka és a történelmi józanság megszállottjaként egész életében – még beszédes hallgatásaival is (vagy leginkább azokkal?) – eligazítója lehetett az átélt időkből időlegesen elbizonytalanodóknak. Ebben nem kis szerepe volt annak, hogy magasba ívelő pályakezdésétől a testét le(b)írhatatlan fájdalommal mélybe húzó haláláig az édesapjával való „cinkosság”-ban szemlélte élet és írás értelmét: „érdemes-e élni, ha az élet már nem az értelmes munkát, hanem csak a szenvedést jelenti”?! Úgy ment el, ahogy az édesanyja is: „Inkább haljak meg, ha dolgozni nem tudok.” Megbékélt lélekkel, mivelhogy tudta: a halál megőrzi, miután újjáteremti.

Amikor már nem volt jártányi ereje, s a golyóstollat is alig tudta a kezében tartani, akkor sem bírt megenni munka nélkül. Tavaly ilyen tájt, szeptember 10. és 15. között – amikor megérte azt a napot, amellyel élete a 75. esztendőbe fordult – még megírta legszebb hónapjának a történetét: a születés, a szerelem és a számvetés havát. Ezt megelőzően pedig arra is volt gondolja, hogy az életében megjelent utolsó könyvének, az „egy le-tűnt írói idő elejéről és végéről” tanúskodó *Kényszerpályáknak* a nyomdahibáit – utókorára gondolva – kijavítsa. Az elmúlásra készülődve mindent rendben akart hagyni maga után. Annyira „szívügye” volt ez a kötet (is), amelynek értékvilágában a *szív* és a *szülőföld* egymástól elszakíthatatlan, egymásból kiszakíthatatlan fogalompárost alkot.

„Nekem legkedvesebb utam a világon az, amelyik Székelykeresztúrt és Homoródalalmást »köti össze«, s éppen ez az úttáv attól külön kedves (mióta történelmi »emlékem« odáig mélyült), hogy ez útmellék a maga egészében szinte »Szent László földjének« mondható. [...] Szent Lászlónak ezen a földjén László Gyula nekem szomszéd falusi földim! – és László Gyula most éppen ennek a földnek a Szent László »képeit« ajándékozza nekünk, az összes többivel együtt, Gelencétől Felsőlövőig, »összesen 29«-et. Mekkora gazdagság lesz ez! Lelki honfoglalás! Visszfénye és emlékképe annak, ahogy Szent István és Szent László a honfoglalást a lelkiekben végbe vitte...”

Egy Szabó Gyula-levélből idéztem ezeket a mondatokat. A kettős honfoglalás elméletét kidolgozó, a két magyar történelem további feltárására buzdító Széchenyi-díjas régész-professzor ajándékkönyvét, *A Szent László-legenda középkori falképeit* köszönte meg eképpen, 1993. február 16-án. Bizonysága ez annak, hogy Szabó Gyula történelmi emlékezete mekkora időtávot fogott át. Bizonysága annak is, hogy szándéka szerint műveivel maga is ezt a szellemi-lelki *honvisszafoglalást* készítette elő.

(Homoródalmás–Kolozsvár, 2005. szeptember 3–11.)

